

Comentaris a la carta pastoral del bisbe Campins sobre la restauració de la Seu de Mallorca¹

Andreu Josep Villalonga Vidal
Universitat de les Illes Balears
Grup de Conservació del Patrimoni Artístic Religios

Introducció

El mes d'agost de 1904 es publicà la carta pastoral del bisbe Campins sobre la restauració litúrgica de la Catedral de Mallorca. Sense dubte constitueix un document cabdal per poder entendre les claus ideològiques de la reforma duta a terme per Antoni Gaudí a fi d'adaptar la Seu a les conviccions litúrgiques del prelat, que, essencialment, giraven entorn de les possibilitats persuasives derivades de la integració de la feligresia en els divinals oficis.

La present edició del text forma part de la divulgació de resultats del projecte de recerca titulat *Metodología, protocolos de intervención en planes de documentación, restauración, conservación preventiva y divulgación. Antonio Gaudí y la Catedral de Mallorca*, que el Grup de Conservació del Patrimoni artístic Religios de la UIB ha anat desenvolupant els darrers tres anys. La centralitat ideològica i la vocació programàtica de la Carta, a dins tot el procés de reforma de la Catedral, n'aconsellaven la publicació íntegra (per poder ser llegida de manera contínua) i amb

¹ El present estudi fa part dels resultats del projecte de recerca: «Metodología, protocolos de intervención en planes de documentación, restauración, conservación preventiva y divulgación. Antonio Gaudí y la Catedral de Mallorca» (HAR12-34205), finançat pel Ministeri d'Economía i Competitividad d'Espanya.

anotacions que permetessin situar-la al seu context al mateix temps que se n'interpretava el contingut des d'una mirada historicoartística, ja que, per més que es tracti d'un document molt citat, la historiografia artística no li havia donat encara un tractament monogràfic, encara que sí que havia estat objecte d'estudi des de l'àrea de coneixement de la Teologia.²

Carta Pastoral sobre la restauració de la Seu de Mallorca

Nos el Dr. D. Pere Juan Campins y Barceló per la gracia de Deu y de la Seu Apostólica Bisbe de Mallorca.

A l'Illm. Degá y Capítol, a n-els Rvs. Rectores de Parroquia y Eclesiásticos y tots els feels de la Nostra Diócesis, salut y bendició en nostro Senyor Jesucrist.

Fa temps que contreguérem amb aquesta Diócesis un deute que ara li anam a pagar, considerant que n'es arribada l'ocasió oportuna y favorable. Nos toca parlar de la restauració d'aquesta Santa Iglèsia Catedral, a la que nos dedicam amb esforços persistent y en la que hem interessats tots aquells que hi havien de contribuir o ajudar més de prop, conseguint despertar aspiracions ben vives y generoses respecte del pla que se realisa. Cap dia més a propòsit per tractar de tal projecte que aquesta solemnitat preeminent de l'Assumpció de Maria Santíssima, Titular y Patrona d'aquesta Iglèsia insigne.³

² Llabrés i Martorell, P. J. (1991). «L'eclesiologia de la carta del Bisbe Campins sobre la restauració de la Seu de Mallorca». *Comunicació: Revista del Centre d'Estudis Teològics de Mallorca*, 67, 15-28. Llabrés i Martorell, P. J. (2002). «La litúrgia com a motiu i inspiració de l'obra de Gaudí a la Seu de Mallorca». *Comunicació: Revista del Centre d'Estudis Teològics de Mallorca*, 102-103, 147-178.

³ Noti's la rellevància de la data escollida per a la publicació de la Carta. No sols per l'explícita referència de Campins a l'Assumpció com a titular de la Catedral, sinó també per les connotacions simbòliques, de caràcter marià, que comporta i que el bisbe fa servir per vehicular l'argumentació inicial de la missiva (amb al·lusions maternals en els següents paràgrafs que s'han d'entendre lligades amb aquesta referència a la Mare de Déu) i per fixar la temporalitat de la primera fase de la reforma de la Seu, que aleshores ja s'havia activat establint, com a data d'inauguració de les obres, la diada de la Immaculada d'aquell any. Així dues festivitats marianes marcaven, dins el calendari litúrgic de 1904, l'execució de la reforma des de la seva explicació programàtica i pastoral a través de la Carta (festa de l'Assumpció) i la recepció de l'obra (festivitat de la Puríssima).

Ningú pot posar en dubte, y Nos encara manco en les circumstàncies actuals, l'amor que tots els Mallorquins professen a la Seu, com influència íntima y secreta d'una vida superior, consemblant a l'instint qu'impulsa els fills cap a la falda de sa mare.

L'Iglèsia Catedral es, en efecte, l'Iglèsia-Mare: d'ella provenen directament les altres iglésies, y dins ella tenen el principi més eficaç y més immediat que les unifica. No sols axò, sino que la Catedral es qui resumeix y personifica tota la diòcesis, de manera que el Pontífich Romà, investit per Jesucrist de la plenitut de potestat sobre tota l'Iglèsia Catòlica, no funda cap iglésia particular propiament dita, sinó establintla demunt el seu necessari fonament, qu'es la Catedral, tant que una cosa y l'altra juntament s'axequen o desapareixen. Segons axò, la Catedral o la Seu no sols es el temple magnífich y de noble construcció, sinó també el centre de tota la Diòcesis, aont resideix y obra continuament l'Autoritat.⁴ Sense la presència del poder espiritual qu'eczerceix dins les Catedrals la plenitut del sacerdocí, les magnificències del edifici daren, sí, a tals iglésies més valor artístich, però no serien may un títol

⁴ De manera hàbil el bisbe va construir l'argumentari de la carta enllaçant les distintes idees que va introduint anant d'allò que és aparentment circumstancial (l'efemèride mariana) a allò que és retòric (el símil de l'església mare) arribant així a la primera dada fonamental del text: la importància de la Seu. Explicar la rellevància de la Catedral des de la perspectiva eclesiològica serveix a Campins per a justificar la restauració que aleshores s'està duent a terme. Tres idees essencials són assenyalades a l'hora d'establir la significació de la Seu: l'excel·lència arquitectònica, la centralitat i la jerarquia. Deixem de moment la darrera idea, ja que el bisbe la desenvolupa plenament en els paràgrafs posteriors i centrem-nos en els dos primers aspectes. La ponderació de la Seu com a edifici és breu però contundent: «Temple magnífich y de noble construcció.» La concisió de l'elogi s'ha de situar dins el marc de la Carta. Campins no s'allarga en excés probablement perquè era innecessari, ja que aquesta era aleshores l'opinió generalitzada, podent semblar, fins i tot, una obvietat. A més a més, apareixeran al llarg del text altres ocasions per lloar l'eminència de la Catedral (la historiografia de la valoració crítica de la Catedral és abundant i no pot ser indicada aquí de manera exhaustiva, serveixin, a tall d'exemple, les següents referències: Sanz de la Torre, A. (1994). *Visión romántica de la arquitectura palmesana: (literatura artística del romanticismo y exaltación de la arquitectura gótica de Palma)*. Tesis doctoral. Universidad Nacional de Educación a Distancia; Sanz de la Torre, A. (2002). «Imagen romántica de la catedral de Palma». *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana: Revista d'estudis històrics* (BSAL), 58, 159-180; Alzaga Ruiz, A. (2005-2006). «El viaje a Mallorca en el siglo XIX: la configuración del mito romántico y de sus itinerarios artísticos». *Espacio, Tiempo y Forma*, 18-19, 163-193). La segona idea esmentada (la centralitat de la Seu) és igualment interessant i, fins i tot, pot resultar més evocadora a un historiador de l'Art. És cert que Campins fa referència a una centralitat administrativa o jeràrquica, però aquesta té, tanmateix, una plasmació geogràfica que, en el moment històric de la publicació de la carta, tenia una especial rellevància, tant és així que es tornarà fer menció a la localització geoestratègica de la Seu en un altre lloc de la Carta.

per congregarhi el Clero y el Poble formant axí la Iglèsia.⁵ L'ecceixencia real y jurídica d'aquesta societat, sobrenatural y visible al metex temps, composta de sos membres distints y del Cap qui los unex y dona vida, es una manifestació acabada y perfecta de tot quant la Catedral representa y significa. Les seues parets venerades no solament servexen per fer més agust y sant l'ecceixenci de la religió, sinó més encara per fer qu'allà dins la metexa religió tenga ferma y perpétua durada, mediant la doctrina sana y el vigor de la disciplina, amb la transmissió del poder sagrat rebut de Jesucrist. Per axò dins la Seu aparex, no ja únicament el simple sacerdot, sacrificant ademunt l'altar absolut en el fur de la consciencia, o instruint el poble fei; sinó el Pontífich metex, o sia el Sacerdot suprem, rodetjat dels preveres, diaques y demás ministres, per celebrarhi els divinals misteris y ecceixcir aquells actes reservats a n-els que l'Esperit Sant posá per regir l'Iglesia de Deu. A la Catedral es aont el Prelat ensenya continuadament y amb autoritat, dona lleys en mig dels Sínodes venerables, imposa o axeca les censures eglesiástiques, y engega o reconcilia els públichs penitents. A la Seu es aont beneex els Olis sagrats amb que son ungits els temples, altars y vasos del Santuari, com també tota criatura humana qu'entra a la vida de cristiá y s'incorpora a la cristiana milícia, el qui reb la dignitat sacerdotal o episcopal, el monarca que puja a son trono amb la magestat dels ritus eglesiástichs y el moridor qui combat les derrerres batalles, l'ánima del qual se prepara a despullarse de la frévola carn en que va delinquir. La Catedral es també el lloch aont s'ha de celebrar l'ordenació dels ministres de l'Altíssim, y amb l'assistencia del Venerable Capítol y Clero han d'esser iniciats a l'escelsa jerarquia aquells que Deu s'escullí, pujant de grau en grau a participar, segons la mesura convenient, de la sagrada potestat que'l Salvador dexá per herencia a l'Iglesia.⁶

⁵ Campins apunta aquí una altra idea clau en la valoració de la Catedral: la seva doble naturalesa artística i litúrgica. Ambdós vessants es troben interconnectats a través del que el bisbe denomina «la plenitud del sacerdoci», vertader element nuclear de la Seu. Sense aquest, el caire artístic de la Catedral es veuria emfatitzat, però se'n perdria la finalitat cultural. Així doncs, des de la perspectiva confessional de la Carta, la naturalesa artística de la Seu, per més important que sigui, es troba sotmesa a la seva naturalesa litúrgica. És a dir, l'església (edifici) és l'espai on es troben clergues i seglars i, per tant, on es conforma l'Església (poble de Déu).

⁶ Observi's com, en aquesta llarga relació de les funcions litúrgiques que té assignades la Catedral, Campins va subratllant progressivament el paper central del bisbe. La Càtedra, concreció material de l'episcopat, anirà perfilant-se al llarg del text com un element essencial de la Carta, atès que, en la mirada de Campins, el setial és una peça clau en l'articulació de la nova concepció espacial de la Seu que ha de sorgir de la reforma de Gaudí.

Certament, dins el temple més petit i pobre la Bondat Infinita se dexa acostar de l'homo lo metex que dins la Catedral més sumptuosa y augusta; y per donar estatge a la magestat de l'Altíssim son igualment desproporcionades les mesquines parets del santuari més reduït y les murades gegants de la basílica més grandiosa. Però mentres l'Església milita aquí baix, tindrà els seus llochs escullits per la glorificació de Deu y la santificació de les ànimes; y com sia que'ls ritus sensibles y els ministeris exteriors son essencials a la Religió cristiana, y aquests son molts y d'us diferent segons les circumstàncies, encara que sempre de significació molt alta y de sobrehumana magnificència; sempre eczistirà aqueixa bella y harmònica gradació y varietat en les funcions litúrgiques, y totes elles tindrán en la Catedral el seu complement adequat y perfect.

Per els fills de Mallorca no necessiten demostració ni comentari aquestes lleys y principis que's funden en el metex orde jerárquich y se despleguen en les cerimònies incomparables del culte. La nostra Sèu a tots nos ho diu tot. Parlen a la nostra ànima la seua cabuda imponent y esglayosa, la seua austeritat que corpren, la solemne quietut que els vents ni les ones no basten a pertorbar, la metexa espectació inconscient que sembla volar com una ànsia indefinida p'els finestrals tapiats y p'els pinacles romputs del venerable edifici.⁷ Alsada la Sèu a la vorera de mar en el punt més alt de la ciutat nostra, es com la professió de fe que Mallorca fa davant els que hi venen; y fins la dilatada badia sembla convertir-se en hemicicle gegant en mig del qual s'axeca la Càtedra sublim desd'ont per manament de Deu els Bisbes prediquen a tothom sense interrupció el Símbol invariable dels Apòstols.⁸

⁷ Trobam aquí una segona valoració, quasi poètica, de la Catedral com a monument. Se'n ponderen les dimensions impressionants i la senzillesa estructural (aspectes recurrents en la crítica del segle XIX). Però s'ha de posar especial esment en la referència, d'evocació romàntica, als finestrals tapiats i als pinacles romputs, que dona a la Seu un tarannà literari quasi ruïnós. Recordem que la Carta serveix per a justificar la restauració que s'està duent a terme aleshores i que aquesta s'ha planificat com una intervenció total (encara que tant les actuacions de Gaudí, com els interessos del bisbe se centrin majoritàriament en la nau central i en la capçalera). Així, l'elecció dels elements a recuperar citats per Campins no és arbitrària. Recordi's la intervenció de Gaudí en l'obertura de vitralls i en la resolució dels problemes lumínics i la intenció d'actuar en les cobertes de l'edifici (sobre la problemàtica de la llum a la Catedral vegeu, entre d'altres: Matheu Mulet, P. A. (1959). *La catedral de la luz*. Palma: Atlante; Bauçà de Mirabò Gralla, C. (2014). «La llum a la Seu. Problemàtica històrica». A P. Fullana Puigserver i M. Gambús Saiz (coords.), *La memòria contemporània de la Catedral: Miralles, Rotger, Sagristà* (pàg. 61-86). Palma: Publicacions Catedral de Mallorca, o el capítol de Mercè Gambús titulat «La renovació visual de la Seu de Mallorca (1903-1947). El trasllat del cor i el procés d'instal·lació de vitralls» en aquest mateix volum).

⁸ Aquesta reflexió sobre la ubicació geogràfica de la Catedral s'ha de vincular amb l'argumentació

La contemplació d'un monument tan insigne inspirarà sempre a n-els mallorquins un zel ardent per conservar-lo, y moltes vegades los degué suggerir el desig de camviarhi lo postís y provisional a fi de veure acabada una obra que, segons el proverbi nostro, té la singularitat de no acabarse may.⁹ Però lo que ningú porà posar en dubte es una aspiració continuada y general, que no solamente s'es manifestada amb ocasió de festes escepcionals, quant les Autoritats invitades omplien tot l'espai disponible sense dexar lloch per els feels; sinó també en els dies de concurs extraordinari que la multitud dels assistents s'havia de distribuir en llargues fileres, sense poder veure bé la celebració dels divinals misteris ni sentir la divina paraula. En tals ocasions tothom ha trobat a faltar l'axamplitut que hi ha darrera el Chor, convertida en plassa d'indevots y de curiosos y perduda per aquells qui van a l'iglesia amb desig de seguir relligiosament la litúrgia sagrada.¹⁰

que el bisbe havia fet, uns paràgrafs més enrere, sobre la importància de la Seu, quan n'assenyalava la centralitat (vegeu la nota número 3). Malgrat que la ubicació ran de mar de la Seu l'allunya del centre topogràfic de l'illa, no hi ha dubte de la seva centralitat des d'una perspectiva urbanística. Situada al bell mig de la Palma romana, s'aixeca al mateix lloc on estava situada la mesquita major de Madina Mayurqa (Riera Frau, M. M. i Pons i Homar, G. (1995). «Algema: zo es la seu bisbal». A A. Pascual Bennàssar (coord.), *La Seu de Mallorca* (pàg. 17-22). Palma: José J. de Olateta, Editor, pàg. 17). El seu posicionament respecte del moll, artèria de comunicació primordial de l'illa i primer punt de contacte amb l'exterior, és dominant, però també ho és respecte de l'interior de l'illa. Potser el desenvolupament de la xarxa viària medieval i moderna n'hagi matisat l'efecte, però és evident que la ciutat creix circumval·lant la Palma romana. Pensi's, a més a més, que, en el moment de publicar-se la Carta i executar-se la restauració litúrgica, Palma es trobava immersa en un procés transformador que en modificaria radicalment la fesomia, ja que eren els anys inicials de la urbanització de l'eixample. El pla dissenyat per Bernat Calvet i Girona, enginyer de camins, canals i ports, havia estat aprovat l'any 1901 (Seguí Aznar, M. [1985-1987]. «Planteamientos teóricos y realización práctica del Plan Calvet». *Mayurqa*, 21, 393-411, pàg. 396), mentre que per una Reial Ordre d'Alfons XIII s'havia decretat l'enderrocament de les murades a principis de 1902 (Seguí Aznar, M. [1990]. *Arquitectura contemporànea en Mallorca (1900-1947)*. Palma: UIB i Col·legi Oficial d'Arquitectes de les Balears, pàg. 81). Tot plegat en sincronia amb la gestació de la Restauració Litúrgica de la Seu (el 18 d'agost de 1901, Campins s'entrevistava amb Gaudí per segona vegada, la primera havia estat l'any 1899, mentre que el 26 de març de 1902, només 42 dies després de firmar-se la Reial Ordre per a l'enderrocament de les murades, Gaudí arribava a Mallorca (Gambús Saiz, M. [2015]. «Les fonts de la reforma». A M. Gambús Saiz [coord.]. *La Catedral de Mallorca és el document. La reforma de Gaudí cent anys després*. Palma de Mallorca: Publicacions Catedral de Mallorca, t. I [= Col·lecció Seu de Mallorca, 10-I], pàg. 72 i 73). El Pla Calvet va articular un eixample a manera de corona de circumval·lació en el qual els denominats carrers de primer ordre (els de més moviment) adoptaven una disposició radial, coincidint amb les vies de comunicació de Palma amb la part forana (Seguí Aznar, M. [1985-1987]. «Planteamientos teóricos [...]», pàg. 396). Damunt un mapa aquestes vies semblen indicar l'atracció focal de la ciutat i, per extensió, de la part forana cap al nucli primigeni de la localitat, on s'ubica, precisament, la Catedral.

⁹ Es deu referir a l'expressió popular «parèixer l'obra de la Seu», que, segons el *Diccionari Català Valencià Balear*, indica una feina o empresa de llarga durada.

¹⁰ L'atac a la disposició del cor enmig de la nau central, a la manera espanyola, és frontal i sense fissures, arribant a l'improperi (quan denomina el reracor «plaça d'indevots»). A

Aquesta manera de pensar, que Nos, com a fill de Mallorca, hem tenguda sempre, se va fer més viva i més fonda quant per la consagració episcopal fórem revestits d'aquexa paternitat que'ns unex a la nostra illa amb vincles espirituals. Desde llavors consideram dever nostro fomentar y patrocinar unes aspiracions tan llegendes y dedicarnos a cumplirles axí com millor poguésem.

L'obra era ben complicada y costosa. Per durla a vies de fet no s'havia de reformar, sinó restaurar y reconstituir: no s'havia de rompre la tradició, ans bé era precis restablirla del tot: no se tractava de trasmutar la forma de l'edifici, sinó de llibertarla de les violencies que li havien fetes. Per consegüent l'empresa no podía consistir en cosa consemblant a l'axamplar un carrer y en posarhi una ornamentació més o manco vulgar, sinó que reclamava el conexement eczacte del pla primitiu y un estudi fondo per cumplirlo plenament, sense perjuy de les obres artístiques que sufragá la generositat dels nostres majors influída per l'espirit de les èpoques successives.¹¹

Sens estar iniciats en la ciencia de construir, compreguérem que'l document més clar y més fidedigne per descubrir el pla portentós de l'arquitecte de la Seu era sense cap dubte la Seu metexa.¹²

més a més, de manera quasi capciosa, vincula el cor amb tot allò «postís i provisional» que amb el temps ha anat omplint la Catedral. Aquí el bisbe recull el dilatat debat sobre la conveniència de retirar el cor («aspiració continuada y general») que havia començat a principis del segle XIX. Sobre l'evolució diacrònica del cor, vegeu: Gambús Saiz, M. i Villalonga Vidal, A. J. (2015). «La Catedral de Mallorca en el coro y desde el coro. De la mezquita cristianizada a la restauración litúrgica de Antoni Gaudí». A DDAA., *Choir stall in architecture and architecture in choir stalls* (pàg. 72-86). Newcastle: Cambridge scholars Publishing.

¹¹ Ens trobam amb el que, probablement, sigui l'error històric més important de la Carta: el mite de l'arquitecte únic i del pla primitiu, que havia sorgit a finals del segle XVIII amb la crítica il·lustrada fent fortuna dins la historiografia de la Seu (Gambús Saiz, M. [2015]. «Les fonts de la reforma [...], pàg. 38) fins que als anys 30 del segle XX Guillem Forteza proposaria una lectura de la Catedral dins el context de l'arquitectura gòtica de la Corona d'Aragó, explicant la disposició espacial en tres naus com el fruit d'un canvi de concepció, plantejant aquest que encara té vigència (Gambús Saiz, M. [2015]. «Les fonts de la reforma [...], pàg. 146 i 147). Seguí Aznar, M. (1984). *Guillem Forteza. Estudis sobre arquitectura i urbanisme*. 2 vol. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

¹² Aquesta idea de llegir la Seu en clau documental suposa un dels plantejaments metodològics més innovadors i originals de la carta pastoral. S'allunya dels enfocaments de la restauració estilística per valorar de manera integradora (o si més no respectuosa) la diacronia històrica de l'edifici, malgrat que, com es veurà uns paràgrafs més avall, el contudent desdeny mostrat cap al Barroc limitarà l'abast de la proposta del bisbe. Així, la consideració de la Catedral com a document podria fer pensar que Campins ha assimilat,

Demunt abrinades columnes l'atreuít constructor entreteixí les arcades esbeltes qu'encloven les voltes d'altura esglayosa, y foradá les parets empinades donant pas a la claror, qu'a torrents, estrellantse a les daurades claus, devallaria fins a mesclarse amb els raigs policromats que s'haurien d'encreuar amb vistosa variedat a través del finestratge qu'adorna tots els enfronts del gran temple. Les pompes y belleses d'aquesta construcció se multipliquen y s'afiligranen amb sumptuosa magnificencia a l'entorn de l'altar major y se perllonguen per les arcades a manera de zona resplendent fins darrera el trono pontifical per acabar, com en síntesis suprema de senzillesa esquisida, dins una capella alta y patent, de clarandera misteriosa, dedicada a n-el culte de la Sma. Trinitat. ¿Y per qué la nostra mirada, que se remunta voladora cap a les altes voltes y en devalla amb esglay per recórrer l'amplària de les naus dilatades, no ha de poder penetrar dins aquell recinte preciós qui s'enfila darrera el fons obert de l'ábside principal?¹³

Per desgràcia vengué un temps que l'afany d'innovar y el desbordament de l'imaginació, amb la tirania d'un criteri exclusivista y estret, no se contentaren en l'empresa de fer obres absurdes y estravagants, en mig de qualquna de fastuosa elegància; sinó que, negat ja tot respecte a les altres formes y produccions de l'art, no dubtaren en destruir y manco en profanar y contradir tot lo qu'havía creat l'enginy superior dels més egregis y legítims artistes cristians.¹⁴

en una data tan primerenca com 1904, les tesis que l'arquitecte italià Camilo Boito havia formulat l'any 1893 en el llibre *Questioni pratiche di Belli Arti*, en què defensa la idea de considerar els monuments sotmesos a restauració com a documents de la història en els quals les interpolacions i transformacions experimentades per l'edifici al llarg del temps són considerades una part insubstituïble de l'autenticitat històrica. D'aquesta manera Boito s'allunya tant de les restauracions en estil propugnades per Violet-le-Duc com del conservacionisme radical de Ruskin, que aboca el monument, de manera inevitable, a la condició de runa (González-Varas, I. [2005]. *Conservación de Bienes Culturales. Teoría, Historia, Principios y Normas*. Madrid: Cátedra, pàg. 229.). No obstant això, ben aviat es fa palès que la intenció de Campins, a l'hora d'esgrimir el valor documental de la Seu, és tan sols un recurs per a posar en valor el que ell denomina el pla primitiu de la Seu, considerant la construcció del cor i reforma barroca de la capella Reial com a agressions a la Catedral i no com a parts essencials de la seva biografia històrica, tal com proposava Boito.

¹³ És convenient assenyalar que aquesta poètica descripció de la Catedral que segueix la identificació de la Seu com a document fa menció només dels elements vertebrals de la fàbrica (suports, arcs, voltes i finestrals) i dels punts focals de la litúrgia (altar Major, Càtedra i capella de la Trinitat), atribuint-ho tot a un únic «atreuít constructor». És, per tant, allò que anteriorment s'ha identificat com a pla primitiu i, segons l'opinió del bisbe, el nucli original i legítim de la Seu.

¹⁴ Com s'ha indicat anteriorment, i com és ben visible en aquest paràgraf, l'oposició al

En aquella època de trista recordansa, s'adressà just ran de l'altar major l'elegantat embalum del retaule barroch, demunt la destrossa d'una basamenta bellíssima y en substitució del valios retaule ogival que per meravella en dos fragments se conservá allà derrera.¹⁵

Certament el reduït Santuari que formaren dins la gran ábside, tantantlo ab l'ayrós retaule ogival, no era el primitiu y amplíssim presbiteri qui s'estenia a un altre costat de la *catedra* o *sèu*, oberta dins el gruix de la paret metexa, segons el pla y la disposició que les antiquíssimes Constitucions Apostòliques prescriuen per les iglesies episcopals. – *Hi haja en mig* – diuen – *el trono del Bisbe y a una part y altra s'asseguen els preveres y assistesquen els diaques*.¹⁶

Per altra part, les proporcions del primitiu retaule, qu'adornava l'altar sense tapar la vista del trono pontifical, hagueren d'esser molt més reduïdes, y, per tant, més harmòniques y ben concertades. Si no bastava a persuadirnos d'axò el bon sentit qu'hem de suposar en qualsevol artista y que no li permet contradir-se ell metex anulant el seu propi pensament amb obres antitètiques y sense adaptació; ja ho demostraria amb tota claredat el fet de que, segons els antichs inventaris, aquell retaule

Barroc és ferotge i redueix la reforma setcentista a una acció encaminada a «destruir, profanar i contradir» les aportacions estilístiques del Gòtic a les quals considera intrínsecament superiors. Ara bé, s'ha de destacar el matís que, de forma quasi desapercebuda, introdueix el bisbe enmig de tots els impropis quan afirma que les obres barroques són absurdes i extravagants però que n'hi alguna de «fastuosa elegància». No és possible saber a quina obra en concret es refereix Campins perquè no aporta més dades. Podria ser un recurs retòric per suavitzar l'atac o bé podria fer esment a alguns dels retaules barrocs de les capelles laterals que no entren en conflicte amb el procés d'alliberació visual de l'eix central de la Seu i que, precisament per això, poden ser objecte d'elogis (el del Corpus Christi, per ventura?).

¹⁵ Afirmar que el retaule gòtic es va conservar de manera accidental (o meravellosa com diu el bisbe) és una altra prova de la maledicència de Campins vers el Barroc. Ja que, avui en dia, és cosa sabuda que la màquina medieval va quedar integrada dins el nou espai presbiteral cosa que, per altra banda, no suposava un procediment aïllat en el context de les intervencions barroques dins les catedrals espanyoles (Ramallo Asensio, G. [1998]. «Retablos barrocos en las catedrales españolas». *Imafronte*, 12, 51-78. pàg. 54.). Per a més informació sobre la reforma barroca del presbiteri de la Seu, vegeu: Villalonga Vidal, A. J. (2014). «Aquella muntanya de fusta». Conformació recepció del retaule major barroch de la Seu». A P. Fullana Puigserver i M. Gambús Saiz (coords.), *La memòria contemporània de la Catedral: Miralles, Rotger, Sagristà* (pàg. 153-199). Palma: Publicacions Catedral de Mallorca.

¹⁶ Funk, F. X. (1905). *Didascalia et Constitutiones Apostolorum*. Padeborn: Ferdinandi Schoeningh, pàg. 160. (disponible en xarxa a: <http://tinyurl.com/ogea7nb> [data de consulta: 10 d'octubre de 2015]). Citat a Llabrés i Martorell, P. J. (1991). «L'eclesiologia de [...], pàg. 22, nota 15.

mentonat era de plata sobredaurada, lo qual certament no's presta o fer gran balquena en el material de construcció.

Unes quantes centúries foren necessaries per arribar a desconéixer el valor y la magestuosa proporció d'aquella senzillesa augusta y per que les noves pompes y els refinaments que s'introduïren dins l'art ogival seduïssen de tal manera els mallorquins, que desdenyant el pla primitiu realisat en el temple grandíós, axecassen entremig del trono pontifical y l'altar el retaule gòtic de fusta qu'amb la seua alsada separà el Bisbe de l'ara santa y amb les seues cresteries impedí per primera vegada la vista d'aquell santuari escels qu'es lo més característich y deliciós de la nostra Catedral. Les ayroses arcatures per cubrir les imatges s'empinaren axí tan fora de lloch, que realment quedá anul·lada la cadira o *Sèu* del Bisbe; y aquest, en oficiar de pontifical, s'hagué d'amagar a la vista dels feels per seure allà ont prescriu la litúrgia sagrada.¹⁷

A pesar de tot, dins la nostra insigne Catedral concordaven admirablement la tradició general y la particular, y el trono de pedra s'axeca com un testimoni irrecusable de l'una y de l'altra.

Un comentarista eruditíssim del Ceremonial de Bisbes quant esplica el capítol XIII del Llibre I, aont s'ordena espressament que la cadira o *Seu* del Bisbe sia alta y no movable, diu que, «a pesar de trobarse col·locada aquesta cadira modernament de diverses maneres segons la distinta situació de l'altar, *no obstant antigament estava a l'hemimicle de l'ábside del temple, ajuntada a la paret, feta de pedra amb els seus graons y elevada part-demunt els setials dels Preveres, repartits a un costat y l'altre, com es de veure en les antigues basíliques.*¹⁸

Aquesta tradició apostòlica, no sols aparex esculpida a la gran ábside de la nostra Catedral, sino que está afirmada a les Actes Capitulars,

¹⁷ Al bisbe Campins li agradava el gòtic, d'això no sembla haver-hi cap dubte (unes línies més amunt s'ha referit de manera elogiosa al retaule gòtic i s'ha comentat en notes anteriors que les descripcions de la fàbrica són autèntics panegírics). Però ara s'enfronta a un problema funcional. El retaule gòtic, per molt bell que fos, suposava també una agressió a la visual de la Càtedra i la restitució d'aquesta era un dels objectius darrers de la restauració litúrgica. És per això que s'abandona definitivament el projecte del segle dinou de restitució del moble medieval.

¹⁸ Funk, F. X. (1905). *Didascalia et [...]*, pàg. 160. Una relació crítica de les fonts citades per Campins es troba a: Llabrés i Martorell, P. J. (1991). «L'eclesiologia de [...], pàg. 22, nota 15.

com un fet continuat sense interrupció, a pesar dels inconvenients qu'el feyen difícil des que s'interposà el retaule gòtic, joia tan preciosa com desproporcionada. Axí ho demostra la resolució que dia 23 de novembre de 1576 prengueren per unanimitat el Bisbe y el Capítol, y que diu axí: *Mantenguen l'antiga práctica de comensar la Missa.... a la cadira de marbre, segons la forma acostumada*. Aquesta práctica está descrita a un còdich del segle XIV anomenat «Consueta de Tempore», aont se diu a propòsit de la Benedicció dels Sants Olis: *Feta la confessió, el Bisbe pujará amb sos ministres a la Cátedra Episcopal, derrera l'altar de la Beneventurada Verge Maria*.¹⁹

Fou necessari, donchs, que l'embelum qu'aixecà'l barroquisme amagás del tot la Seu de marbre, de la qual reb el nom y la dignitat el major dels nostros temples, per arribar a esser abandonada aquella cadira contra lo que ordena el Ceremonial. Axí vengué a substituir-la una cadira de repòs usual, mudadissa, sense escalons, y posada cada volta a un lloch qui no está indicat per ninguna de les funcions pontificals.

Però la construcció del gros retaule barroch, no sols impedi definitivament l'us antich y no interromput de l'esbelta cadira litúrgica, convertint-la en recó de retirar trastum, sinó que además anul·là la capella de Trinitat, obra la més bella y genial de l'egregi arquitecte qui comensà la construcció de la nostra Iglesia Mare. Apagada aquella suavíssima visió, ben aviat romangué oblidada y després desconeguda l'escelsa capella, destinada a servir d'enterrament p'els Reys de Mallorca, aont s'oferia diariament el Sant Sacrifici, hi celebraven ordenacions y hi havia un culte tan esplèndid, que allà dins se juntaven les tranquiles resplandors de vint y quatre llànties de plata.²⁰

¹⁹ Arxiu Capitular de Mallorca (ACM), ACA-1632, f. 98v-99.

²⁰ La posada en valor de la capella de la Trinitat era un els objectius principals de la restauració litúrgica. Una vegada recuperada la seva visualitat amb el desmuntatge del retaule major barroc i la retirada de la part del moble gòtic que servia de reixa a la capella alta, estava previst recuperar la funció de mausoleu reial que disposava el testament de Jaume II (incorporant-hi, a més a més, les despulles de Jaume III). Igualment, i atès el seu privilegiat emplaçament en el punt focal de la capçalera, es resolgué emprar-la també com a gran ostensori on exposar el Santíssim (Sagristà Llompert, E. [1962]. *Gaudi en la Catedral de Mallorca. Anécdotas y recuerdos*. Castelló de la Plana: Sociedad Castellonense de Cultura, pàg. 56). De fet, quan es va publicar la carta pastoral feia un mes i escaig que, amb l'inici de les obres a la capella Reial, la premsa local (*Diario de Mallorca*, *La Última hora* i *La Almudaina*) s'havia fet ressò del projecte de traslladar el sepulcre de Jaume II a la capella de la Trinitat. Rotger Capllonch, M. (1907). *La restauración de la Catedral de Mallorca*. Palma:

No es estrany que, suprimint el culte a la Capella de Trinitat, prest quedàs abandonat aquell còs d'edifici a les inclemències del temps y a les injúries dels homos. Els efectes no s'estorbaren a manifestarse: fa pòchs anys un crit d'alarma va fer tremolar els qui estimen le Sèu, sabent que per aquella part amenassava ruina, y la generositat d'un Capítular (d. b. m.) restaurà aquells danys axí com era possible a les hores.²¹ Dels atentats inconscients fa pena haverne de parlar. Desconeguda y despreciada la serena inalterable bellesa arquitectònica, s'introduïren fins a la Seu ornamentacions postisses y penjaringoys, en obsequi dels quals les parets foren maltractades a moltes de bandes y fins y tot estàtues foren malmeses per donar pas a les cordes y subjectar torns y estaques qu'aguantassen en dies determinats els bastidors y les endomassades. Mentres tant, foren tapades y reduïdes a usos innobles les hornacines laterals que dins la Capella de la Trinitat havien de contenir els sepulcres dels Reys. L'ara santa, en la qual tants de Sacerdots y Bisbes havien oferit el Sacrifici incruent y devant la que s'agenollaven els nostros Reys antichs, serví per col·locarhi eynes y trastum que no tenen aplicació dins la casa de Deu; y fins a un temps no gayre llunyà, se confongueren dins les ogives d'aquell elevat tabernacle el baf d'una intrusa llar profana y les derrerres ondulacions del encens cremat abax, devant l'altar del Senyor.

Tenint en conte les consideracions esposades, no'Ns va esser difícil arribar molt aviat a la plena convicció de que, restaurant el pla primitiu de la nostra Sèu, quedarien satisfetes completament les necessitats apremiadores y de tothom regonegudes, el temple recobriria la seua bellesa y sumptuositat primeres, y s'establiria d'una vegada l'observansa del Ceremonial amb les seues incomparables magnificències, observansa

Tipo-Litografia de Amengual y Muntaner, pàg. 62-65.

²¹ Probablement es refereix a l'article que l'any 1889 Bartomeu Ferrà va publicar al *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana*, on, a manera de carta oberta a Marià Aguiló, el mestre d'obres lamentava l'estat ruïnós que presentaven les voltes de la capella de la Trinitat (a més de criticar durament l'immafront projectat per Peyronnet). El capítol, retgirat per la notícia, va fer visurar la capella. El més sorprenent és que l'arquitecte diocesà va dictaminar que la coberta no corria perill i que podia reparar-se fàcilment. El text de Ferrà, emperò, degué provocar una certa controvèrsia, ja que una de les resolucions capitulars establia que es filtràs a la premsa, de manera anònima, el dictamen pericial. El capítular que segons el bisbe va fer-se càrrec de les despeses de la reparació, i del cost dels tres vitralls de la capella, fou el mestrescola Tomàs Rullan. Les actes capitulars referides a aquest incident i l'article de Ferrà es troben transcrits a Gambús Saiz, M. (2015). «Les fonts de la reforma [...], pàg. 205, 206, 361, 362, 363 i 364.

tan obligatòria aquí com per tot arreu, per més que ho desconeguen el profans y ho desdenyin els renitents, poruchs y rutinaris.²²

Dexant anar la vulgaritat impertinent de que per amor a l'art s'ha de fer petit lo qu'es gran, no té dubte que concedir a n-els feels la grandiosa nau de le Sèu no se conseguia acursant el Chor o allunyantlo més y més, sinó tornantlo a posar en el seu lloch, es dir, a l'endret que ocupava al principi y que li correspon segons la litúrgia, dins la gran àbside de la nau central, arrambant el rich cadirat a les altes parets y estenentse a una y altra part de la càtedra del propi Bisbe, rodejant l'altar august, com el seu complement necessari, y sense interposició de gent seglar que separi els ministres del Senyor en les sagrades funcions qu'han de celebrar tots plegats.²³

Per tornar posar les coses a son primer estat era necessari donar una nova col·locació o un nou destí a les construccions d'estils variats que

²² Una vegada més Campins insisteix en la restauració del «pla primitiu» per recuperar la «bellesa i sumptuositat primeres» de la Seu i s'allunya, per tant, de la consideració de la Catedral com un document històric de llarg recorregut. Persisteix, així mateix, en l'obligació de complir el cerimonial de bisbes i, tot i que l'hermenèutica desplegada en els paràgrafs anteriors pel bisbe sembli afavorir el seu punt de vista sobre el problema de la Càtedra, el cert és que la seva manera de plantejar la qüestió passa per alt determinats matisos que ben bé podrien servir d'argumentació a una postura contrària a la restauració litúrgica. Així, per la tradició centenària de les esglésies espanyoles de situar els recintes corals enmig de la nau central, la Sagrada Congregació de Ritus va eximir-les de complir de manera íntegra el cerimonial de bisbes l'any 1605 (Navascués Palacio, P. [1998]. *Teoría del coro en las catedrales españolas*. Madrid: Real Academia de Bellas Artes de San Fernando, pàg. 80) i, més encara, aquell mateix any la Congregació dictaminava que els prelats, arquebisbes i bisbes no podien ser jutges per a resoldre dubtes sobre ritus i cerimònies. Carbonero y Sol, L. (1861). *Diccionario de los decretos auténticos de la Sagrada Congregación de Ritos*. Sevilla: Imprenta y librería de D. A. Izquierdo, pàg. 342.

²³ Ja s'ha comentat anteriorment (nota 10) que la visió idealitzada de la història constructiva de la Seu que presenta Campins (pla primitiu, arquitecte únic...), és errònia. A més a més, els resultats de les darreres investigacions sobre la història del cor (dutes a terme a partir de la recent restauració del cadirat coral) han posat de manifest que l'escenificació d'un cor al voltant de la Càtedra no degué ser més que una solució provisional. Quan es va dur a terme la reforma ornamental de la capella Reial i la segona consagració de l'altar Major (1346) el cadirat tallat per Arnau de Campredon (acabat el 1339) degué ubicar-se a l'espai on es trobava la mesquita, mentre al seu voltant s'anava definint la conformació espacial definitiva de la Catedral a partir d'un esquema de tres naus. La diferenciació entre cor alt i cor baix no es pot entendre com a testimoni de la coexistència de dos recintes (a la capella Reial i a la nau), sinó que respon a l'articulació interna del cadirat en dues fileres situades a distinta alçada (divisió, aquesta, que no sols era espacial sinó també jeràrquica, ja que els diferents seients eren ocupats en funció del càrrec i de l'antiguitat dels clergues, d'aquesta manera els canonges s'ubicaven al cor alt deixant el baix als beneficiats. Gambús Saiz, M. i Villalonga Vidal, A. J. (2015). «La Catedral de [...]», pàg. 76).

contradigueren el pla primitiu: axí aquest aparex de bell nou amb tota la seua bellesa puríssima y original.²⁴

La multitud grandíssima se congrega, entrant per els tres portals majors dins l'espai amplíssim de la Casa del Senyor, aont tots els feels tenen cabuda, devall les voltes augustes que conviden a l'oració y a l'auster y tranquil reculliment. Separat, com convé, se mostra el Chor dels ministres sagrats, o sia la Jerarquia instituida per Jesucrist, cantant les divines alabanses, pregant p'el poble, rodejant l'altar per cooperar a les funcions del sacerdoci suprem y ajudar a l'eczerfici de l'autoritat y del magisteri apostòlich, qui dona sos manaments y ensenyanses desde l'altura de la Catedral Pontifical. Demunt aquesta s'obri la capella més esplèndida y preminent, inundada amb catarates de llum, embellida amb les primors que sabè esculpir en pedra un cisell habilíssim, s'obri com un tercer santuari qui completa per dedins y defora la gran edificació de la Seu, destinat a la contemplació y adoració dels misteris més recòndits de la nostra Fe: la Trinitat Santíssima, qu'es el misteri de la vida íntima de Deu, y l'Eucaristia, qu'es el misteri de la vida sacramental de Jesucrist.²⁵

²⁴ Aquesta afirmació del bisbe, tot i la seva brevetat, presenta una certa rellevància, tant des del punt de vista conceptual com des del procediment operatiu. Després de la filípica dirigida contra les interpolacions renaixentistes (cor) i barroques (retaula major) matisa, en certa manera, la seva postura enunciant la necessitat de conservar-les, això sí, en un altre lloc. És un posicionament teòric que pot considerar-se com una aproximació a les tesis de Boito (en tant que es mostra interessat en la conservació de les addicions històriques fetes a la Catedral), però sense assumir-les plenament (ja que no pretén acceptar la Seu com el resultat d'un procés d'acumulació diacrònica, sinó retornar-la suposadament a la disposició primigènia). Malgrat tot, no hi ha dubte que la proposta de Campins suposa, tot i les seves limitacions, un allunyament definitiu de la restauració en estil, ja que, una vegada que s'hagués assolit l'objectiu principal de recuperar tant l'espai de la nau central com la visualitat de la Catedral, els elements que el decurs històric havia intercalat serien integrats, almanco en part (com a testimonis de la dilatada història de l'edifici), a dins la concreció material i compositiva del nou espai presbiteral dissenyat per Gaudí. D'aquí les ramificacions operatives esmentades a l'inici d'aquesta nota. Les peces de diferents èpoques i procedents de distints mobles serien recomposades, juntament amb altres de nova creació, en els elements constitutius del nou presbiteri. Així doncs, el conjunt resultant és fruit de la creativitat de Gaudí i queda lluny d'una visió rigorista i científica de la restauració, d'aquí la necessitat d'identificar la participació de l'arquitecte de Reus com una reforma i no, en sentit estricte, com una restauració. En canvi, des d'una perspectiva essencialment litúrgica, l'afany restaurador s'ajusta molt més a les intencions del bisbe Campins.

²⁵ Aquesta nova descripció de l'espai interior de la Seu (la sisena des de l'inici de la carta), a diferència de les anteriors, no intenta ser una reconstrucció literària del passat ni una descripció fidel de la realitat coetània. És, més aviat, una visió quasi profètica de l'espai resultant de la reforma de Gaudí («revelació pleníssima» l'anomenarà el bisbe, a l'inici del següent paràgraf, de manera hiperbòlica). Una visió que, llicències poètiques al marge, no s'acomplirà plenament a causa de la problemàtica generada a la capella de la Trinitat,

El desig de veure realitzada aquesta revelació pleníssima de la nostra Catedral, en la seua integritat y descobrint totes ses belleses, ocupava el Nostro esperit quant sortírem de Mallorca per visitar a Roma els venerables sepulcres dels Sants Apòstols Pere y Pau, y rendir homenatge y obediència a n-el Bisbe dels Bisbes. El Nostro desig s'aumentá encara quant dins aquella Ciutat, que en l'orde relligiós es eczemplar insustituible, várem veure amb els propis ulls que la disposició de les més antigues y de les més modernes basíliques, no sols era la metexa qu'haviem colombrada dins la nostra Sèu, sinó que expressava de la manera més perfecta y adeqüada la plenitud del pensament cristiá. Aquest pensament, qui se mostra amb igual desembarás y gentilesa dins casi totes les catedrals del mon, el contemplárem a les hores més y més rebaxat y envilit dins la Sèu de Mallorca, amb tot y esser aquesta, tal vegada, la que en sa edificació l'ha realitzat d'una manera més vera y més gallarda.

Avivades y enceses aquelles aspiracions, ara fa tres anys, a la tornada d'aquella Santa Visita, les esposárem, de pas per Barcelona, a un homo de capacitat superior, qui no sols conex profundament l'art de construir y tota sa història, sinó que l'eczercex sense interrupció desde temps enrera amb un domini indiscutible. Quant ell nos sentí, el corprengué la veritat que contenia la nostra concepció, y el seu esperit esperimentá el goig intens, però fugitiu, d'un ideal qu'es difícil de dur a la realitat de l'eczistencia.

A pesar de tot, aquest ideal Nos ocupá y dominá més plenament de cada dia, y l'haguérem de comunicar a n-el Venerable Capítol, desitjant veurel expressat amb feel eczactitud y en forma plàstica. A tal efecte, dia set de Mars de mil noucents dos, reunits tots els Molt Il·lustres Senyors Capitulars en el Palau Episcopal foren informats de nostros propòsits, y acceptaren per unanimitat l'oferiment que férem de sufragar els estudis preparatoris per el projecte de restauració completa, convenint també tots en que s'encarregás de tals estudis l'aludit arquitecte de Barcelona D. Antoni Gaudí y Cornet, qui aquell metex any vengué aquí dues

la qual no arribarà a assumir mai les funcions d'ostensori que s'havien programat. A més a més, la manca d'implicació de la Casa Reial en l'acceptació dels dissenys dels sepulcres dels reis de Mallorca impedirà a Gaudí concretar la lectura contínua de l'espai intern de la Seu que presenta aquí el bisbe, raó per la qual s'avançarà el focus d'atenció des de la capella alta al nou baldaquí de l'altar major (Gambús Saiz, M. [2015]. «Les fonts de la reforma [...], pàg. 97).

vegades,²⁶ y l'any després, dia quatre de Novembre, ja esposá el plà de restauració devant Nos y la Comissió Capitular designada a tal efecte. El dia nou del metex mes y any quedá constituída ademés una Junta d'Obres, a fi de que aquestes fossen patrocinades oportunament.²⁷

Nos complagué des del principi veure que el Capítol conservava ben viu el seu amor a lo tradicional y antich, a manera de vella soca qui tramet la matexa rica saba primera a les vigoroses tanyades en que se perpetúa. Venturosament el projecte que realisam es com el resurgiment de la tradició, perque aquesta no consistex en lo nou d'avuy, sinó en la permanencia de lo que ja era ahir, ni es consemblant a la fullaraca que la tempestat arremolina en un moment, sinó a la lenta crexensa dels boscatges seculars amb que s'adorna la terra. Els amadors de la tradició no foren may curts de vista; al contrari, se complagueren sempre en els llunyedans, y espayaren la mirada satisfeta y sense pipelletjar pe'ls horitzons amplíssims y ben il·luminats. L'amor a la tradició, quant consagra els seus fervors a un monument maltractat ò desconegut, el protegex de seguida y el defensa, y reconstituex amb afany la seua forma primera y sa completa historia. Axí ho hem vist fer, amb aprovació de tothom y bax d'una direcció acertada a la qual no han escatimat els elogis, en la restauració dels magnífichs temples de Sta. Eularia y de St. Jaume Apóstol dins aquesta ciutat. Per tal restauració llevaren lo postis, reconstruiren lo mutilat y axí han fet revivre la noblesa nativa d'una y altra iglesia.²⁸ No

²⁶ Gaudí va arribar a Mallorca el 26 de març de 1902 per fer les primeres prospeccions (incloent un alçament parcial del corredor dels ciris per poder fotografiar la Catedral episcopal). El segon viatge es va produir el mes d'agost amb la finalitat de presentar una maqueta de la idea general del projecte. Gambús Saiz, M. (2015). «Les fonts de la reforma [...], pàg. 73.

²⁷ El Capítol Catedral, reunit el 14 de novembre de 1903, va proposar al bisbe la configuració d'una junta d'obres presidida pel prelat i amb representants del Capítol, de les cinc parròquies de Ciutat, de la Comissió Provincial de Monuments, de la Societat Arqueològica Lul·liana i de l'Acadèmia Provincial de belles Arts. La transcripció de l'acta es pot consultar a Gambús Saiz, M. (2015). «Les fonts de la reforma [...], pàg. 245.

²⁸ És molt interessant la referència a les actuacions dutes a terme durant la segona meitat del segle XIX a les esglésies parroquials de Sant Jaume i Santa Eulàlia, ja que essent processos de repristinació que es resolgueren, essencialment, a través d'intervencions neogòtiques (com per exemple la façana de Santa Eulàlia o el retaule major de Sant Jaume) semblen entrar en contradicció amb la proposta metodològica del prelat de considerar l'edifici com un document (en sentit diacrònic). Però, al cap i a fi, cal recordar que l'argumentació de la interpretació documental de la Seu respon a un clar plantejament teleològic encaminat a identificar les successives intervencions a l'eix de simetria de la Catedral (des del cor a l'altar Major) com a desvirtuacions del suposat projecte original per tal de justificar-ne la supressió. La fonamentació del discurs de Campins és litúrgica, convé no oblidar-ho, i

val manco l'avior de la Sèu: per consegüent no seria lícit ni lògich aprovar y celebrar la senzilla restauració d'una volta emblanquinada y disputar seriament si ha d'esser restituïda a la primitiva dignitat la capella més insigne de la Sèu y si s'ha de usar de bell nou la Catedral de Sèu de la qual pren nom el temple incomparable. Si fora d'aquí no'ns ho ensenyaven els grans monuments de l'antigüedat cristiana y no hi hagués dins l'arxiu capitular els documents qui referexen l'història de la Sèu, a les hores bastaria escoltar el clamor de les seues metexes pedres per demanar justícia contra els violadors de la llegítima tradició.

Amb el metex zel provat amb que s'interessa per aquella, aquest Capítol ha vigilat també per la santedat y l'esplendor del culte. ¿Qui sab si amb la costum de veure com a remitjades les nostres solemnitats s'aminvá el sentit estètic y se mencabá el sentit litúrgich d'alguns, no advertint que el metex encant que los produïen les anades y vengudes ceremonioses del chor al altar y del altar a n-el chor prova que la majestatat dels actes religiosos solament es completa quant aparexen units ordenadament tots els ministres del Senyor?²⁹ Aquells qui encara no son arribats a resoldre si l'observansa estricta de lo manat per la Iglesia darà ò no més lluïment a les funcions sagrades, a la fi se rendirán amb la gracia de Deu; y encara que no'ls agradi de promte la feel aplicació del Ceremonial de Bisbes, l'esperit d'obediencia ja los persuadirá de que le Religió verdadera may ha dexats el ritus exteriors al arbitre dels

per això poden detectar-se inconsistències en les argumentacions del vessant patrimonial del problema. Per altra banda s'ha de dir que els dos antecedents parroquials presentaven algunes coincidències amb el cas catedralici, especialment pel que fa a la retirada d'elements mobles com el retaule major barroc en el cas de Sant Jaume, que fou substituït per una màquina neogòtica, o el cadirat coral en el cas de Santa Eulàlia el qual, la dècada de 1740, ja havia provocat un important enfrontament judicial entre el rector i el Reverend Comú quan el bisbe Panyelles va concedir permís per traslladar el cor darrere l'altar major. L'enúig dels clergues de la parròquia a causa de les dimensions reduïdes del nou espai i la interferència del cadirat que havia donat a fer el rector amb les capelles de Sant Vicenç Ferrer i de Sant Bernadí de Sena (administrades pel Comú de preveres des de 1679) provocaren l'enfrontament. Villalonga Vidal, A. J. (2003). *Plets i art religiós a Mallorca (segles XVI-XVIII). La Sèrie documental Causes Civils com a font per a la Història Social de l'Art*. Vol. II. Tèsi doctoral inèdita. Universitat de les Illes Balears, pàg. 212-225.

²⁹ Aquesta crítica a aquells qui defensaven la ubicació tradicional del cor enmig de la nau central sembla dirigir-se especialment contra l'arxiduc Lluís Salvador, ja que en un passatge del *Die Balearen* afirma: «Un coro en el centro de la iglesia contribuye no poco a la brillantez y fasto de las celebraciones, pues durante los oficios se forman repetidamente procesiones del clero que con gran pompa van y vienen del coro al presbiterio.» Lluís Salvador, arxiduc d'Àustria (1984). *Las Baleares descritas por la palabra y el dibujo*, Palma: Olañeta, pàg. 139.

homos y los fará entendre que la severidad litúrgica es l'únich ornament propi del temple sant.

No té dubte que la dignitat dels ministres de Deu es càrrega sobradament fexuga per l'humana flaqueza; no obstant nos ha escullits Aquell qui conex la nostra condició, y del poble son destriats el qui formen l'eclesiástica jerarquia. Per tant resultaria ofensiu y perillós entregarse a un empegaiment recelós y poruch y pronosticar escándols per quant el chor quedi obert, de la metexa manera que hi está l'altar; com si els nostros venerables germans de Mallorca fossen de condició perversa y empecatada, ò l'Iglesia hagués errat ordenant ò consentint que dins les Catedrals y altres temples del món catòlich els ministres del Senyor estiguessen a la vista dels feels.

Gran circumspecció manifestá el Capítol quant tractá de les sumes necessaries per l'obra projectada, no volent dificultar en lo més mínim el compliment de les obligacions concretes ni violentar la generositat dels benefactors. No obstant, se determiná, persuadit de que no era malgast el procurar la magnificencia de la Casa de Deu, y Deu ja comensa a premiar tanta piedad amb valiosos donatius de sacerdots i seculars. Es que sols axí reten els bens eclesiástichs; encara que s'indignin aquells qui voldrien dos pesos y dues mesures per computar els gastos del Santuari.

La protesta que resoná per primera vegada dins la casa de Simó, quant Maria derramá demunt el cap y els peus de Jesús l'ungüent preciós, ha tengut èco certament a ontsevulla que la generositat de les ànimes se sia manifestada envers del divinal Salvador; no obstant Ell metex canonisá tals profusions amb autoritat incontrastable y profetisá qu'axò seria per tots els pobles objecte perpetual d'ingènues alabanses. No temem, donchs, d'escandalizar la gent dignificant el temple; y tenim la certesa de que ningú, posantse la mà demunt el cor, podrà acusar el Capítol de transferir les seues piadoses obligacions ni de convertir en pedres el pa dels sagrats ministres.

Per realisar l'obra magna qu'hem empresa, Nos no'ns atreviríem a esperar res de la generositat dels nostros diocesans, si no'ls haguéssem

donat previament eczemple.³⁰ A prosseguir nos animaren uns quants oferiments espontanis y poch després els primers donatius, essentnos d'estramada complacencia l'humil instancia amb que la pietat d'alguns ha reclamat l'honor de contribuir amb el seu òbol a l'empresa qu'ara podem anomenar de tots. No es d'admirar. A l'edificació de la Seu contribuí des del principi tota la Diòcesis, recullintse llimosnes a les varies iglesies de l'illa per la qu'es Mare de totes elles. La maternitat es certament un títol qui no caduca, y ni tan sols l'emancipació es admesa en el nostro cas. No invocam, a pesar d'axò, el dret de demanar: únicament proposam la reó amb que podem acceptar. Hauriem d'afegir que pe'ls mallorquins la Seu, no sols es lo que deyem al principi, sinó el refugi matern a ont durant el temps quaresmal se pot acullir tothom per deramar més silencioses y secretes les llágrimes de la penitencia, y no sien considerats fills errants ò fugitius els que hi reben la Comunió Pascual.

L'íntima confiansa y el tracte continuat que tenim amb els nostros diocesans haurien de minvar el valor del agraïment y de les bendicions que oferíssem a n-els qui se dignassen ajudar a la restauració qu'hem empresa. Per axò el nostro cor desborda de goig participant a tothom que el nostro Beatíssim Pare, el Papa Pio X, s'es congratulat de l'obra que realisam y ha concedit la seua apostòlica benedicció y una indulgencia quotidiana de trescents dies a tots aquells qui amb les seues ofrenes contribuesquen a tal obra y visitin el Santíssim Sagrament a la capella eucarística de la propia Seu.

³⁰ En el moment d'iniciar-se les obres de reforma, durant el mes de juny de 1904, el bisbe havia posat en marxa una campanya de recaptació de fons, semblant a la que, temps enrere, havia engegat el bisbe Mateu Jaume, i el Bolletí Oficial del Bisbat va anar recollint, al llarg de l'any, les partides que diferents particulars anaven entregant en les secretaries del Bisbat i del Capítol Catedral. Així mateix, el prelat va contribuir, a títol personal, amb quanties considerables de doblers. Fullana Puigserver, P. (2015). *El bisbe arquitecte. Pere Joan Campins i Barceló (1859-1915)*. Palma: Publicacions Catedral de Mallorca, pàg. 275 i 279. Tampoc no era nova aquesta implicació personal del bisbe en un projecte desitjat de promoció arquitectònica. Just un any abans (1903) havia contribuït amb 4.742 pessetes a la construcció de l'església del raval de Santa Catalina (Alcover, A. M. (1915). «El bisbe Campins». *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana* [BSAL], 15, 257-321, pàg. 270), un edifici estretament vinculat amb la reforma catedralícia, tota vegada que acabaria essent el lloc de destí del retaule Major barroc de la Seu. Per a més informació sobre el trasllat del moble i la construcció de l'església de Sant Magí, vegeu: Villalonga Vidal, A. J. (2015). «El presbiteri barroc de la Seu. Desconstrucció i reubicació». A M. Gambús Saiz (coord.), *La Catedral de Mallorca és el document. La reforma de Gaudí cent anys després* (t. II, pàg. 147-180). Palma: Publicacions Catedral de Mallorca (= Col·lecció Seu de Mallorca, 10-II).

Abans de cloure la Carta present hem d'insistir en que el nostre plà no es destructor, sinó restaurador: no'ns proposam eliminar, sino integrar y posar en bon ordre les coses. Totes les arts tenen la seua historia, les pàgines més belles n'estan escrites a les catedrals. Axí es que el purisme, aplicat a tals monuments, en seria la destrucció y podria ocasionar un vandalisme d'hipercritich y de forma culta. Dins la nostra Sèu l'art, no sols ha dexades precioses mostres de les seues evolucions per medi de l'orfebreria, sino que des del principi ne esculpí amb varietat y gallardia en l'antich ándit de la Capella Major, en el cadirat del chor y en la seua portada gentilíssima, a les trones de pedre y a la gran portalada major del temple. Com si axò no bastás y per proclamar més resoltament la seua llibertat d'acció, clogué abrinades ogives amb claus de factura plateresca. Es que ni la naturalesa ni l'art may s'han posat *uniforme*. L'imitació servil may es estada un principi d'estètica, y únícament els esperits apocats y rigoristes s'obstinaren en esmotlar sempre les obres y els judicis en el metex encuny.³¹

D'acort amb el nostre Capítol y bax d'una direcció que cada día Nos sembla més segura y esperta, conseguirem, si Deu ho vol, restituir a n-el poble l'espai que dins el temple li correspòn. Reslisarem també el desitx de nostros antecessors establint el Ceremonial, no somiades y supositicies antigalles, sinó lo metex qu'está vigent y se practica per totes les diòcesis del món catòlich. Cumplirem igualment, després de cinch llargues centuries, la voluntat dels nostros Reys, posantlos el sepulcres en el metex lloch qu'ells s'esculliren. Renovarem ademès el culte interromput dins la capella de la Santíssima Trinitat; y adorant

³¹ Malgrat que pugui semblar el contrari, aquesta darrera descripció de la Seu que ens ofereix el bisbe torna a posar de manifest l'acceptació restrictiva d'una part de la història artística de la Catedral. Noti's com el recorregut temporal i estilístic dels elements que el prelat considera dignes de lloança només arriba fins al Renaixement (amb el portal major d'Antoni Verger com a punt final). El Barroc en queda exclòs de manera molt evident, segurament per dues raons: primera per la retirada del retaule Major (que en el moment de publicar la Carta ja s'havia materialitzat) i en segon lloc perquè les obres de llenguatge renaixentista esmentades per Campins (cadirat coral, trones, porta processional, portalada major i algunes claus de volta sense especificar) tot i haver estat bastides al romà es realitzaren dins el període constructiu de la Seu. És quasi segur que, pel bisbe, l'alçament de l'immafront suposava l'acabament de l'edificació de la Catedral (passant per alt que les intervencions arquitectòniques a l'edifici, especialment al sistema de cobertes, foren constants al llarg de tota l'Edat Moderna) i, per tant, tots els elements mobles posteriors (des dels retaules barrocs al sepulcre del rei Jaume II traçat per Sabatini) eren afegits que desvirtuaven la història de la Seu i podien retirar-se sense contemplacions quan l'afany per restaurar el «pla primitiu» així ho requeria.

en aquell Sagrari de majestat incomparable el Còs de Nostro Senyor Jesucrist solemnement esposat, se remuntará la nostra fe per sentir més intensament que el nostro Rey immortal no es Deu de morts, sinó de vius, perque tots viven per Ell. Farém patent, en fi, y posseirém de bell nou la Cadira ò Sèu Pontifical aont s'assegué el primer Bisbe d'aquesta Iglesia recobrada; y per quant no'ns es concedit ennoblirla amb els nostros mèrits personals, cifrarém la nostra honra en haverla rescatada del oblit ignominiós, a fi de que dalt Ella ensenyin, governin y oficiïn gloriosament els nostros successors, y per Ella recobri la seua autèntica intitulació la nostra Sèu de Mallorca.

Rebeu, Venerables Germans y amats Fiys Nostros la pastoral benedicció que de lo mes intim de la nostre ànime a tots vos enviam en nom del Pare y del Fill y del Esperit Sant. Amen.

Donada en Nostro Palau Episcopal de la Ciutat de Mallorca, per la festa de l'Assumpció de la B. V. Maria, del any mil noucents quatre.

† PERE, BISBE DE MALLORCA

(L. S.)

Per manament del Rvm. Il·l. Bisbe mon Senyor:
Llic. BARTOMEU PASCUAL, Lect. Sri.

BIBLIOGRAFIA

- Alcover, A. M. (1915). «El bisbe Campins». *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana* (BSAL), 15, 257-321.
- Alzaga Ruiz, A. (2005-2006). «El viaje a Mallorca en el siglo XIX: la configuración del mito romántico y de sus itinerarios artísticos». *Espacio, Tiempo y Forma*, 18-19, 163-193.
- Bauçà de Mirabò Gralla, C. (2014). «La llum a la Seu. Problemàtica històrica». A P. Fullana Puigserver i M. Gambús Saiz (coords.), *La memòria contemporània de la Catedral: Miralles, Rotger, Sagristà* (pàg. 61-86). Palma: Publicacions Catedral de Mallorca (= Col·lecció Seu de Mallorca, 9).
- Carbonero y Sol, L. (1861). *Diccionario de los decretos auténticos de la Sagrada Congregación de Ritos*. Sevilla: Imprenta y librería de D. A. Izquierdo.
- Funk, F. X. (1905). *Didascalia et Constitutiones Apostolarum*. Paderborn: Ferdinandi Schoeningh.
- Gambús Saiz, M. (2015). «Les fonts de la reforma». A M. Gambús Saiz (coord.), *La Catedral de Mallorca és el document. La reforma de Gaudí cent anys després*. Palma: Publicacions Catedral de Mallorca, t. I (= Col·lecció Seu de Mallorca, 10-I).
- Gambús Saiz, M. i Villalonga Vidal, A. J. (2015). «La Catedral de Mallorca en el coro y desde el coro. De la mezquita cristianizada a la restauración litúrgica de Antoni Gaudí». A DDAA., *Choir stall in architecture and architecture in choir stalls* (pàg. 72-86). Newcastle: Cambridge scholars Publishing.
- González-Varas, I. (2005). *Conservación de Bienes Culturales. Teoría, Historia, Principios y Normas*. Madrid: Cátedra.
- Llabrés i Martorell, P. J. (1991). «L'eclesiologia de la carta del Bisbe Campins sobre la restauració de la Seu de Mallorca». *Comunicació: Revista del Centre d'Estudis Teològics de Mallorca*, 67, 15-28.
- Llabrés i Martorell, P. J. (2002). «La litúrgia com a motiu i inspiració de l'obra de Gaudí a la Seu de Mallorca». *Comunicació: Revista del Centre d'Estudis Teològics de Mallorca*, 102-103, 147-178.

- Lluís Salvador, arxiduc d'Àustria (1984). *Las Baleares descritas por la palabra y el dibujo*, Palma: Olañeta.
- Matheu Mulet, P. A. (1959). *La catedral de la luz*. Palma: Atlante.
- Navascués Palacio, P. (1998). *Teoría del coro en las catedrales españolas*. Madrid: Real Academia de Bellas Artes de San Fernando.
- Ramallo Asensio, G. (1998). «Retablos barrocos en las catedrales españolas», *Imafronte*, 12, 51-78.
- Rotger Capllonch, M. (1907). *La restauración de la Catedral de Mallorca*. Palma: Tipo-Litografía de Amengual y Muntaner.
- Sagristá Llompart, E. (1962). *Gaudí en la Catedral de Mallorca. Anécdotas y recuerdos*. Castellón de la Plana: Sociedad Castellonense de Cultura.
- Sanz de la Torre, A. (1994). *Visión romántica de la arquitectura palmesana: (literatura artística del romanticismo y exaltación de la arquitectura gótica de Palma)*. Tesis doctoral. Universidad Nacional de Educación a Distancia.
- (2002). «Imagen romántica de la catedral de Palma». *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana: Revista d'estudis històrics* (BSAL), 58, 159-180.
- Seguí Aznar, M. (1985-1987). «Planteamientos teóricos y realización práctica del Plan Calvet». *Mayurqa*, 21, 393-411.
- (1990). *Arquitectura contemporánea en Mallorca (1900-1947)*. Palma: UIB i Col·legi Oficial d'Arquitectes de les Balears.
- Riera Frau, M. M. i Pons i Homar, G. (1995). «Algema: zo es la seu bisbal» A A. Pascual Bennàssar (coord.), *La Seu de Mallorca* (pàg. 17-22). Palma: José J. de Olañeta, Editor.
- Villalonga Vidal, A. J. (2003). *Plets i art religiós a Mallorca (segles XVI-XVIII). La Sèrie documental Causes Civils com a font per a la Història Social de l'Art*. Tesis doctoral inèdita. Universitat de les Illes Balears.

- (2014). «Aquella muntanya de fusta». Conformació recepció del retaule major barroc de la Seu». A P. Fullana Puigserver i M. Gambús Saiz (coords.), *La memòria contemporània de la Catedral: Miralles, Rotger, Sagristà* (pàg. 153-199). Palma: Publicacions Catedral de Mallorca (= Col·lecció Seu de Mallorca, 9).
- (2015). «El presbiteri barroc de la Seu. Desconstrucció i reubicació». A M. Gambús Saiz (coord.), *La Catedral de Mallorca és el document. La reforma de Gaudí cent anys després* (t. II, pàg. 147-180). Palma: Publicacions Catedral de Mallorca (= Col·lecció Seu de Mallorca, 10-II).